

Вольга Трацяк
Варшава

Двухмоўныя назвы на Беласточчыне

У 2005 годзе Сейм Рэспублікі Польшча прыняў *Закон аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальных мовах* (*Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, Dz. U. Nr 17, poz. 141), у якім акрэсліваюцца правы нацыянальных і этнічных меншасцяў па пытаннях публічнага выкарыстання мовы меншасці ў якасці дапаможнай: у вусным і пісьмовым варыянтах. У тэксце закона гаворыцца аб магчымасці ўвядзення традыцыйных геаграфічных назваў на мове меншасці побач з афіцыйнымі назвамі населеных пунктаў і фізіяграфічных аб'ектаў. Скарыстаць з такога права могуць названыя ў законе нацыянальныя меншасці: армянская, беларуская, літоўская, нямецкая, расійская, славацкая, украінская, чэшская, жыдоўская і этнічныя меншасці: караімская, лэмкоўская, татарская, цыганская, у якіх адсотак жыхароў гміны, прыналежных да нацыянальнай меншасці, складае не менш за 20% насельніцтва¹.

Новае палажэнне датычыць 10 гмін на Падляшшы. Беларуская меншасць пражывае ў 9 гмінах ваяводства – у сельскіх гмінах: Бельск-Падляшскі, Гайнаўка, Дубічы Царкоўныя, Кляшчэлі, Нараў, Нараўка, Орля, Чыжы і ў гарадской гміне Гайнаўка. У дзесятай гміне Пуньск жывуць прадстаўнікі літоўскай меншасці. Да 2013 года ў Падляшскім ваяводстве былі ўведзены польска-літоўскія назвы мясцовасцяў у гміне Пуньск і польска-беларускія ў гміне Орля.

У вырашэнні складаных пытанняў кваліфікацыі і адшуканні найстарэйшых традыцыйных найменняў, якія ўзнікаюць пры ўвядзенні двухмоўных назваў на тэрыторыі, дзе жыве беларуская меншасць у Падляшскім ваяводстве, варта звяртацца да слоўніка Міхала Кандрацюка *Urządowe i gwarowe nazwy miejscowości Białostocczyzny*, які быў выдадзены ў Беластоку ў 2011 годзе. У працы супастаўлены афіцыйныя назвы населеных пунктаў (айконімаў) рознага тыпу: гарадоў, мястэчак, мікрараёнаў, вёсак, калоній, пасёлкаў і г.д. з дыялектнымі мясцовымі варыянтамі назваў. *Закон аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальных мовах* дае магчымасць упарадкавання гістарычных найменняў Падляшша. У захаванні традыцыйных

¹ Гл. публікацыі, прысвечаныя гэтай праблематыцы на польскай і беларускай мовах: N. B a r s z c z e w s k a, *Język białoruski w Polsce – historia i stan obecny*, „Acta Polono-Ruthenica” 2009, t. 14, s. 339–351; Н. Б а р ш ч э ў с к а я, *Сітуацыя беларускай мовы ў Польшчы*, „Belarusika = Albaruthenica”, Мінск 2012, с. 342–353.

назваў, іх папулярызацыі М. Кандрацюк бычыць магчымасць пашырэння ведаў сярод грамадства рэгіёну, асабліва моладзі, пра гісторыю рэгіёну, ведаў пра мову і дыялект, якімі карыстаюцца бацькі і дзяды, а таксама звяртае ўвагу на развіццё традыцыі і культурнай спадчыны².

Законы ў абароне правоў нацыянальных і этнічных меншасцяў

З'яўленню *Закона аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальных мовах* папярэднічала шматгадовая праца і палітыка, якую Рэспубліка Польшча вяла ў абароне нацыянальных меншасцяў. На працягу некалькіх дзесяцігоддзяў, на аснове ўнутранага заканадаўства і міжнародных дакументаў, былі падпісаны і ратыфікаваны пагадненні, у якіх акрэсліваюцца стандарты абароны правоў асоб, прыналежных да нацыянальнай меншасці³, захаванне іх мовы і культуры. Пасля Другой сусветнай вайны і заснавання Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, галоўнай ідэяй якой з'яўляецца развіццё супрацоўніцтва паміж народамі ды гарантаванне міру і бяспекі⁴, Польшча падпісала шэраг дакументаў ААН, якія датычаць фундаментальных правоў чалавека, рэгулююць пытанні дыскрымінацыі ў адукацыі, у справах працаўладкавання і выканання прафесіі, а таксама расавай дыскрымінацыі. Рэспубліка Польшча далучылася таксама да рэзалюцыі па *Правах асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцяў*⁵, прынятай на 57-й сесіі Камісіі па правах чалавека ў Жэневе ў 2001 годзе.

У адпаведнасці з законам вялася нацыянальная палітыка ў часе прэтэндавання Польшчы да членства ў Еўрапейскім саюзе. Клаўзула Савета Еўропы з 1997 года рэгулявала палітычныя варункі ўключэння новых дзяржаў у састаў ЕС. Адным з галоўных пунктаў было ўрэгуляванне правоў меншасцяў краіны-прэтэндэнта. Ацэнка падрыхтоўкі дзяржавы праводзілася Еўрапейскай камісіяй, якая прызнала, што прававая палітыка Польшчы па пытаннях нацыянальных і этнічных меншасцяў вядзецца ў адпаведным напрамку, а польская заканадаўчая і адміністратыўная ўлада належным чынам абараняе нацыянальныя меншасці⁶.

Разглядаючы пытанні нацыянальных меншасцяў, дарэчы будзе прыгадаць пра дакумент, распрацаваны Саветам Еўропы і падтрыманы Еўрапейскім саюзам – *Еўрапейскую хартыю рэгіянальных моў і моў меншасцяў* (далей *Еўрапейская хартыя моў*). Дакумент быў прыняты членамі Савета Еўропы

² M. Kondratiuk, *Urzędowe i gwarowe nazwy miejscowości Białostoczczyzny*, Białystok 2011, s. 13.

³ *I Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych* [online], <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/konwencja-ramowa-rady/raporty-dla-sekretarza>, s. 11 [доступ: 04.10.2013].

⁴ *Арганізацыя Аб'яднаных Нацый. Асноўныя звесткі* [online], <http://un.by/by/about/> [доступ: 04.10.2013].

⁵ *I Report...*, s. 11.

⁶ *Ibidem*, s. 13.

ў 1992 годзе, ратыфікаваны Польшчай у 2009 годзе. Галоўнай мэтай дакумента з'яўляецца абарона нацыянальных моў меншасцяў, якія з'яўляюцца недзяржаўнымі.

У многіх краінах Еўропы апрача адной або дзвюх дзяржаўных моў значная колькасць людзей карыстаецца іншымі мовамі. Прычына гэтага – бурлівыя гістарычныя перамены, якія адбываліся ў Еўропе. Распрацоўка і зацвярджэнне *Еўрапейскай харты моў* мае вялікае значэнне. Прыняцце гэтага дакумента гарантуе фундаментальныя правы чалавека, яго права на выбар мовы і на карыстанне ёю ў прыватным жыцці. *Еўрапейская хартыя моў* падкрэслівае:

„Абарона гістарычных рэгіянальных моў або моў меншасцяў у Еўропе ў той час, калі некаторым з іх пагражае знікненне, з'яўляецца ўкладам у захаванне і развіццё нацыянальнага і культурнага багацця”.

Гарантыі, якія ў сваіх запісах дае *Еўрапейская хартыя моў*, абараняюць рэгіянальныя мовы ад выцяснення іх дзяржаўнымі мовамі. У дэкларацыі, падпісанай Рэспублікай Польшча, заяўляецца, што прымяненне *Еўрапейскай харты моў*⁸ будзе адбывацца на аснове *Закона аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальных мовах*, а мовамі ў значэнні моў меншасці прызнаюцца: армянская, беларуская, ідыш, іўрыт, караімска, кашубская, лэмкоўская, літоўская, нямецкая, расійская, славацкая, татарская, украінская, цыганская, чэшская.

Мова нацыянальных і этнічных меншасцяў

Мовай меншасці ў *Законе аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальных мовах* (далей *Закон аб нацыянальных меншасцях*) называецца мова, якая

„традыцыйна выкарыстоўваецца на тэрыторыі канкрэтнай дзяржавы грамадзянамі, якія ў адносінах да агульнай колькасці насельніцтва краіны прадстаўляюць меншую групу і мова іх адрозніваецца ад афіцыйнай мовы дзяржавы, не ўключае ў сябе ані дыялектаў дзяржаўнай мовы краіны, ані мовы мігрантаў”⁹.

Закон аб нацыянальных меншасцях дае магчымасць карыстацца мовай нацменшасці ў якасці дапаможнай у кантактах з уладаю гміны ў вуснай і пісьмовай формах. Дапаможную мову могуць увесці гміны, унесеныя ў Афі-

⁷ *Europejska karta języków regionalnych i mniejszościowych*, Strasbourg 1966 [online], <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/europejska-karta-jezyk>, s. 53 [доступ: 04.10.2013].

⁸ *Oświadczenie, które złożyła Rzeczpospolita Polska do Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych* [online], <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/europejska-karta-jezyk/europejska-karta-jezyk/6779,Oswiadczenie-ktore-zlozyla-Rzeczpospolita-Polska-do-Europejskiej-karty-jezykow-r.html> [доступ: 04.10.2013].

⁹ *Europejska karta...*, s. 53–54.

цыйны рээстр гмін¹⁰, у якіх колькасць насельніцтва, прыналежага да нацыянальнай меншасці, складае больш за 20% жыхароў. Гміны з Афiцыйнага рээстра могуць карыстацца мовай меншасці як дапаможнай; на гэтай мове на тэрыторыі гміны могуць быць уведзены дадатковыя назвы населеных пунктаў, ўстаноў і вуліц¹¹.

На момант уступлення ў сілу *Закона аб нацыянальных меншасцях* (6 студзеня 2005 г.) актуальным быў Нацыянальны перапіс насельніцтва і жыллёвага фонду 2002 года, паводле якога ў Падляшскім ваяводстве было 12 гмін, у якіх жывае не менш за 20% насельніцтва, прыналежага да нацыянальнай або этнічнай меншасці, або жыхароў, якія паслугоўваюцца рэгіянальнай мовай¹² у штодзённых кантактах. Беларускаю нацыянальнасць задэкларавалі 32354¹³ жыхары гмін, якія ўваходзілі ў склад трох павеатаў: Беластоцкага, Бельскага і Гайнаўскага. Гэта сельскія гміны: Бельск-Падляшскі, Гайнаўка, Гарадок, Дубічы Царкоўныя, Нараў, Нараўка, Орля, Чаромха, Чыжы, гарадскія гміны: Бельск-Падляшскі і Гайнаўка, сельска-гарадская гміна Кляшчэлі. Найбольшы адсотак асоб, якія дэкларавалі беларускую нацыянальнасць, быў зарэгістраваны ў гмінах Чыжы і Дубічы Царкоўныя, адпаведна 81,6% і 81,2% ад агульнай колькасці насельніцтва. У 2011 годзе быў праведзены апошні Нацыянальны перапіс насельніцтва і жыллёвага фонду Польшчы, які адбыўся па новых правілах¹⁴ і па выніках якога з 12 беларускамоўных гмін Падляскага ваяводства, дзе колькасць жыхароў беларускай нацыянальнасці раней складала (паводле перапісу з 2002 года) больш за 20% насельніцтва, засталася толькі 9. З рээстру былі выключаны сельская гміна Гарадок (Беластоцкі павет), гарадская гміна Бельск-Падляшскі

¹⁰ Афiцыйны рээстр гмін з'яўляецца электронным рээстрам, у які ўносяцца гміны, дзе выкарыстоўваецца дапаможная мова і быў створаны на аснове *Закона аб нацыянальных і этнічных меншасцях* 2005 года.

¹¹ *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Dz. U. Nr 17, poz. 141), art. 12, pkt. 1.

¹² *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu* [online], www.stat.gov.pl/gus/8185_PLK_HTML.htm [доступ: 07.10.2013].

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Нацыянальны перапіс насельніцтва і жыллёвага фонду ў 2011 годзе адбываўся па новых правілах і быў першым перапісам пасля ўступлення Польшчы ў Еўрапейскі саюз. Новыя палітычныя ўмовы ўстанавілі новыя правілы ў методыцы і форме збірання інфармацыі для патрэб Цэнтральнага статыстычнага ўпраўлення Польшчы. Абавязковым стаў збор інфармацыі па сацыяльна-дэмаграфічных і сацыяльна-эканамічных пытаннях. Рэалізацыя збору даных адбывалася змешаным спосабам, г.зн. шляхам атрымання даных з электронных рэсурсаў адміністрацыйных устаноў (рэгістраў і інфармацыйных сістэм), ды шляхам збору даных на аснове прадстаўнічага адбору насельніцтва, а таксама метадам непасрэднага поўнага апытання ў інтэрнэце і па тэлефонным анкетаванні. Гл.: *Zasady opracowywania wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 w zakresie mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego* [online], www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Notatka_KWRzMNiE_22-23_luty_2012.pdf [доступ: 07.10.2013].

і сельская гміна Чаромха¹⁵. Прычыны змяншэння колькасці насельніцтва беларускай нацыянальнасці ў трох апошніх гмінах мясцовыя жыхары тлумачаць новымі спосабамі правядзення Нацыянальнага перапісу насельніцтва, а свае меркаванні выказвалі на старонках перыядычнага друку і ў інтэрнэце¹⁶.

Беларуская нацыянальная меншасць

Паняцце „нацыянальная меншасць” у Законе аб нацыянальных меншасцях датычыць групы польскіх грамадзян, якая істотна адрозніваецца ад іншых мовай, культурай, традыцыямі і якая імкнецца захаваць уласную мову, культуру і традыцыі, і продкі якой жылі на тэрыторыі сённяшняй Польшчы больш за 100 гадоў¹⁷. Нацыянальная меншасць – гэта пэўная група асоб, якая ідэнтыфікуе сябе з народам, што мае ўласную дзяржаву (армянская, беларуская, літоўская, нямецкая, расійская, славацкая, украінская, жыдоўская). Паняцце „этнічная меншасць” датычыць групы польскіх грамадзян, якая адрозніваецца ад іншых мовай і культурай, а таксама свядомая ўласнай гістарычнай этнічнай супольнасці¹⁸.

Найбольшая колькасць прадстаўнікоў беларускай меншасці ў Польшчы жыве на тэрыторыі Падляшскага ваяводства. Блізкае суседства Беларусі, Літвы і Украіны, палітычныя і гістарычныя перамены істотна паўплывалі на нацыянальны і этнічны склад насельніцтва ваяводства. На адносна невялікай тэрыторыі жывуць побач з сабой прадстаўнікі беларускай, літоўскай, расійскай, татарскай, украінскай і цыганскай меншасцяў.

Беларуская меншасць кампактна насяляе паўночна-ўсходнюю частку Падляшскага ваяводства. Паводле перапісу 2011 года ў Польшчы беларускую нацыянальнасць дэкларавала 47000 польскіх грамадзян (па выніках папярэдняга перапісу 2002 года беларускую нацыянальнасць дэкларавала 48737 чалавек), у тым ліку 38358 чал. у Падляшкім ваяводстве (у 2002 г. 46041 чал.), у Мазавецкім ваяводстве 1576 чал. (у 2002 г. – 541 чал.), у Вармінска-Мазурскім 600 чал. (у 2002 г. – 226 чал.)¹⁹. Па выніках Нацыянальнага

¹⁵ *Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Białorusini* [online], www.mniejszosci.narodowe.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html#bialorusini [доступ: 07.10.2013].

¹⁶ Вынікамі перапісу і самой арганізацыяй збору даных не задаволеныя беларускія арганізацыі. Свае меркаванні аб праведзеных даследаваннях выказаў Яўген Мірановіч (беларускі і польскі гісторык, грамадска-палітычны дзеяч), які ў апублікаваным артыкуле звярнуў увагу на факт, што вынікі перапісу недакладныя і не даюць магчымасці прааналізаваць наступіўшыя змены. Паводле яго асабістых апытанняў, удзел у перапісе прыняў толькі кожны трэці жыхар Падляшскага ваяводства, Гл.: Я. М і р а н о в і ч, *Я не ведаю, колькі беларусаў у Польшчы* [online], http://thepointjournal.com/output/index.php?art_id=137&spr_change=bel [доступ: 07.10.2013]. Гэтае ж пытанне падымалася на старонках „Нівы”. Жыхары вёсак Падляшскага ваяводства незадаволены спосабам правядзення перапісу. Па словах прадстаўнікоў беларускай меншасці, перапісчыкі не заўсёды пыталіся пра нацыянальнасць і мову, у некаторых вёсках апытанне ўвогуле не праводзілася, Гл.: „Ніва” 2011, № 28, с. 8.

¹⁷ *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. ..., art. 2, pkt. 1.*

¹⁸ *Ibidem*, art. 2, pkt. 3.

¹⁹ *Charakterystyka mniejszości...*

перапісу насельніцтва і жыллёвага фонду 2002 года адсотак прадстаўнікоў беларускай меншасці ў паасобных паветах складаў: у Гайнаўскім павеце 39,1% ад агульнай колькасці жыхароў павета, у Бельскім 19,80%, у Сямяціцкім 3,46%, у Беластоцкім 3,2% і ў Беластоку (горад з правамі павета) 2,53%. Паводле перапісу насельніцтва і жыллёвага фонду 2011 года, на тэрыторыі кожнай з 9 гмін Падляшскага ваяводства жыве больш за 20% прадстаўнікоў беларускай меншасці, у тым ліку ў 4 гмінах – больш за 50%.

Прычыну змен нацыянальнага складу ў Падляшскім ваяводстве можна тлумачыць і ўнутрыдзяржаўнай міграцыяй насельніцтва. Складанае эканамічнае становішча Падляшскага ваяводства можа матываваць людзей да змены месца працы і жыхарства. Гэтым можна тлумачыць факт, што колькасць беларусаў у Падляшскім ваяводстве ў 2011 годзе паменшылася, а ў Мазавецкім і Вармінска-Мазурскім павялічылася.

Увядзенне двухмоўных назваў населеных пунктаў

Назвы населеных пунктаў – гэта сімвалы нашай ідэнтычнасці. Асабліва для нацыянальных і этнічных меншасцяў традыцыйныя назвы адыгрываюць важную ролю ў самаідэнтыфікацыі нацыянальнай супольнасці і яе інтэграцыі²⁰, маюць вялікае эмацыянальнае значэнне. Увядзенне двухмоўных традыцыйных назваў побач з афіцыйнымі польскімі назвамі – з’ява істотная, дае магчымасць падкрэсліць ідэнтычнасць групы грамадзян, якія жывуць на канкрэтнай тэрыторыі, у канкрэтнай мясцовасці, абазначае іх месца жыхарства на мове, якая адрозніваецца ад агульнапрынятай, вылучае дадзеную групу на фоне ўсяго насельніцтва краіны.

²⁰ М. К о н д р а т и у к, *op. cit.*, s.13.

Увядзенне двухмоўных назваў рэгулюецца *Законам аб нацыянальных меншасцях* і можа рэалізавацца непасрэдна з ініцыятывы ўладаў гміны або пасля кансультацый з жыхарамі канкрэтных мясцовасцяў. У законе гаворыцца, што традыцыйная назва можа быць пададзена на дарожных знаках пасля афіцыйнай польскай назвы і згодна з правіламі правапісу мовы меншасці²¹. У якасці гэтых найменняў не могуць выкарыстоўвацца назвы, нададзеныя ў 1933–1945 гг. уладамі Трэцяга Рэйха альбо Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік²².

Паводле апошніх даных (стан на 4 ліпеня 2013 г.)²³ дадатковыя назвы населеных пунктаў былі ўведзеныя для 852 гарадоў і іх частак у 45 гмінах Польшчы²⁴. Традыцыйныя назвы з’явіліся на беларускай, кашубскай, літоўскай, лэмкоўскай і нямецкай мовах. Варта дадаць, што колькасць гмін, якія звяртаюцца ў Афіцыйны рэестр з просьбай аб увядзенні дапаможнай мовы, увесь час расце. У *Афіцыйны рэестр гмін, у якіх выкарыстоўваецца дапаможная мова*, унесены 5 гмін, дзе беларуская мова з’яўляецца дадатковай. Гэта храналагічна: гарадская гміна Гайнаўка (Гайнаўскі павет, з 3.12.2007 г.), сельская гміна Орля (Бельскі павет, з 07.05.2009 г.), сельская гміна Нараўка (Гайнаўскі павет, з 16.06.2009 г.), сельская гміна Чыжы (Гайнаўскі павет, з 08.02.2010 г.), сельская гміна Гайнаўка (Гайнаўскі павет, з 28.05.2010 г.).

Першыя 26 назваў на беларускай мове з’явіліся ў студзені 2011 года ў гміне Орля, якая ўваходзіць у склад Бельскага павета Падляшскага ваяводства. Па выніках перапісу насельніцтва і жыллёвага фонду 2011 года колькасць насельніцтва ў гміне склала 3107 чалавек – прыналежнасць да беларускай нацыянальнасці дэкларавала тут 1740 чалавек, што складае 56% ад агульнай колькасці насельніцтва. Паводле даных перапісу 2002 года, колькасць насельніцтва гміны складала 3647 чалавек, з якіх 2572 чал. дэкларавалі няпольскае паходжанне, у тым ліку да беларускай нацыянальнай меншасці залічылі сябе 2514 чал. і 37 чал. да ўкраінскай меншасці. У 2009 годзе гміна была ўнесена ў *Афіцыйны рэестр гмін* і ўвяла беларускую мову як дапаможную. У тым самым годзе на сесіі арлянскай гміннай рады было прынята рашэнне ў справе ўсталявання дадатковых назваў мясцовасцяў на мове беларускай нацыянальнай меншасці²⁵. Па пытанні дадатковых назваў праводзіліся кансультацыі з жыхарамі гміны, экспертамі ў галіне лінгвістыкі і гісторыі, а пасля справа была скіраваная да Камісіі па назвах населеных пунктаў і фізіяграфічных аб’ектаў.

У адпаведнасці з Арт. 12 п. 6 *Закона аб нацыянальных і этнічных меншасцях*, „акрэсленне дадатковай назвы на мове меншасці адбываецца згодна з правіламі правапісу дадзенай мовы”. Значыць, у дачыненні да гміны Орля – згодна з правіламі беларускай мовы.

²¹ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. ..., art. 12, pkt. 6.

²² Ibidem, art. 12, pkt. 3.

²³ Nazwy w językach mniejszości w Polsce [online], <http://ksng.gugik.gov.pl/nwjmw.php> [доступ: 07.10.2013].

²⁴ Ibidem.

²⁵ М. М і н ц э в і ч, *Беларускія назвы ў Арлянскай гміне! Віншуем* [online], http://nivalialystok.pl/issue/2009/41/art_01.htm [доступ: 07.10.2013].

Афіцыйна прызнаныя польска-беларускія назвы мясцовасцяў падаюцца ў табліцы:

№	Афіцыйныя назвы населеных пунктаў на польскай мове	Зацверджаныя дадатковыя назвы населеных пунктаў на беларускай мове
1.	Antonowo	Антоново
2.	Baranowce	Бараноўцы
3.	Czechy Zabłotne	Чэхі Заболотны
4.	Dydule	Дыдулі
5.	Gredele	Грэдэлі
6.	Gregorowce	Рыгороўцы
7.	Koszele	Кошэлі
8.	Koszki	Кошкі
9.	Kruhle	Круглэ
10.	Krywiatycze	Крывятычы
11.	Malinniki	Маліннікі
12.	Malinniki-Kolonia	Маліннікі-Колёнія
13.	Miklasze	Міклашы
14.	Moskiewce	Москоўцы
15.	Oleksze	Олекшы
16.	Orla	Орля
17.	Paszkowszczyzna	Пашкоўшчына
18.	Pawlinowo	Паўліново
19.	Reduty	Рудуты
20.	Spiczki	Спічкі
21.	Szczyty-Dzięciołowo	Шчыты-Дзенцёлово
22.	Szczyty-Nowodwory	Шчыты-Новодворы
23.	Szernie	Шэрні
24.	Topczykały	Топчыкалы
25.	Wólka	Волька
26.	Wólka Wygonowska	Волька Выганоўска

Сярод вышэйназваных 26 зацверджаных найменняў беларускай мове адпавядаюць 11: *Бараноўцы, Волька, Волька Выганоўска, Дыдулі, Кошкі, Маліннікі, Міклашы, Пашкоўшчына, Рудуты, Спічкі, Шэрні*. У назвах: *Москоўцы, Паўліново, Рыгороўцы* адзначаецца прысутнасць беларускага (ў) нескладовага ў сярэдзіне слова пасля галосных, але адсутнічае аканне, беларускі варыянт гэтых назваў гучаў бы: *Маскоўцы, Паўлінава, Рыгораўцы*. Назва *Крывятычы* адлюстроўвае гістарычнае чаргаванне – пераход спалучэння *ro ў ry* не адбываецца тут з’ява дзекання – зычны *t* перад галосным прырэдняга рада згодна з правіламі сучаснай беларускай мовы павінен рэалізавацца як мяккае *ц’* – *Крывяцічы*. Назва *Орля* ў дыялектным варыянце жыхароў гміны гучыць *Вуорля* – адлюстроўвае беларускую фанетычную з’яву з’яўленне прыстаўнога зычнага *в* і дыфтангічнае вымаўленне *о*. Гістарычны варыянт назвы *Orla* падае *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów*

słowiańskich. Слоўнік спасылаецца на дакумент, у якім фіксуецца назва *Орля*²⁶ без прыстаўнога зычнага *в* і дыфтонга *уѡ*. Варыянт назвы *Вуѡрля* мог развіцца ў пазнейшы перыяд. Самі жыхары былога мястэчка падкрэсліваюць, што назва іх гучыць не інакш, як *Вуѡрля*²⁷. Назвы: *Грэдэлі, Грэдэлі-Колёня, Кошэлі, Круглэ, Олекшы, Топчыкалы, Чахі Заболотны, Шчыты-Дзенцёлово, Шчыты-Новодворы* трэба было б мадыфікаваць, каб класіфікаваць іх як беларускія. Адкуль узнікаюць цяжкасці і чаму дапаможныя назвы не гучаць па-беларуску?

З беларускімі формамі назваў згаджаюцца не ўсе жыхары гміны. У іх ацэнцы, толькі 9 з 26 зацверджаных беларускіх найменняў адпавядаюць традыцыйным варыянтам²⁸: *Антоново, Кошкі, Круглэ, Крыватычы, Малінікі, Пашкоўчына, Рудуты, Спічкі, Шчыты-Новодворы*. Дадатковыя назвы не адпавядаюць тым найменням, якімі карыстаюцца жыхары гэтых мясцовасцяў²⁹. Назвы, запрапанаваныя экспертамі-лінгвістамі і Камісіяй па назвах населеных пунктаў і фізіяграфічных аб'ектаў, не гучаць ані па-беларуску, ані „па-своему”. Жыхары гміны асабіста звярталіся ў Камісію па назвах населеных пунктаў і фізіяграфічных аб'ектаў³⁰, каб перашкодзіць увядзенню неадпаведных назваў для сваіх мясцовасцяў.

Традыцыйныя назвы, якія ўжываюцца прадстаўнікамі супольнасці канкрэтных мясцовасцяў у дыялектным варыянце, могуць адлюстроўваць шматмоўныя кантакты, якія адбываюцца ў межах адной тэрыторыі. На аснове ўласнага матэрыялу сабранага ў часе экспедыцый, ніжэй падаюцца дыялектныя варыянты назваў мясцовасцяў гміны Орля, у якіх былі ўведзены дадатковыя беларускія найменні. У табліцы таксама падаюцца польскія афіцыйныя назвы населеных пунктаў і адпаведныя ім дыялектныя варыянты ў лацінскай транскрыпцыі з захаваннем усіх дыякрытычных знакаў:

№	Афіцыйныя назвы населеных пунктаў на польскай мове	Дыялектныя варыянты назваў населеных пунктаў гміны Орля
1.	Antonowo	<i>Antonovo (-a)</i>
2.	Baranowce	<i>Baranowce//Baranovc'i</i>
3.	Czechy Zabłotne	у дыялектным варыянце толькі <i>Čex'i</i>

²⁶ Гісторыя мястэчка *Орля*, як і самой назвы была вядомая ўжо ў першай палове XVI ст. Назва *Орля* выкарыстоўвалася ў тэстаменце падскарбія земскага ВКЛ Богуша Міхала Багавіцінавіча з 1529 года, у якім ён запісаў *Орлю* сваёй старэйшай дачцэ Ганне, Гл.: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1888, t. 7, s. 582.

²⁷ Паводле запісаў з палявых даследаванняў, якія праводзіліся ў ліпені і кастрычніку 2013 года Кафедрай беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта, карэнныя жыхары *Орлі* назву рэалізуюць з прыстаўным *в* і дыфтонгам *уѡ* у першым складзе *Вуѡрля*.

²⁸ J. M a k s i m j u k, *Gmina Orla załatwiona (na amen)*, [online], <http://svoja.setpro.pl/1293.html> [доступ: 07.10.2013].

²⁹ Гл.: *Dwujęzyczne tablice w gminie Orla* [online], <http://wschod.salon24.pl/347444,dwujezyczne-tablice-w-gminie-orka> [доступ: 07.10.2013].

³⁰ Гл. лісты жыхара гміны Орля ў справе зацверджаных беларускіх варыянтаў назваў мясцовасцей, J. M a k s i m j u k, *op. cit.*

№	Афіцыйныя назвы населеных пунктаў на польскай мове	Дыялектныя варыянты назваў населеных пунктаў гміны Орля
4.	Dydule	<i>Dyd'ul'e</i>
5.	Gredele	<i>Hredel''iē</i>
6.	Gregorowce	<i>Ryh'oruv'ci</i>
7.	Koszele	<i>Košel''iē</i>
8.	Koszki	<i>Košk'i</i>
9.	Kruhłe	<i>Kruhłe</i>
10.	Krywiatycze	<i>Kryv'atyče</i>
11.	Malinniki	<i>Mal''inn'ik'i//Malynn'ik'i</i>
12.	Malinniki-Kolonia	<i>Mal''inn'ik'i</i>
13.	Mikłasze	<i>M'ikłaś'yē//M'itłaś'yē</i>
14.	Moskiewce	<i>M'oskuv'ci</i>
15.	Oleksze	<i>Ol'ekś'yē</i>
16.	Orla	<i>Vuōrl'a</i>
17.	Paszkowszczyzna	<i>Pašk'ouščyna</i>
18.	Pawlinowo	<i>P'avl'inovo</i>
19.	Reduty	<i>R'uduty</i>
20.	Spiczki	<i>Sp'ičk''iē</i>
21.	Szczyty - Dzieciotowo	у дыялектным варыянце толькі <i>Ščyt'y</i>
22.	Szczyty - Nowodwory	<i>Ščyty Novodv'ory</i>
23.	Szernie	<i>Šern''iē</i>
24.	Topczykały	<i>Topč'ykał'e</i>
25.	Wólka	<i>Vuōl'ka</i>
26.	Wólka Wygonowska	у дыялектным варыянце толькі <i>Vuōl'ka</i>

Аналіз дыялектных варыянтаў дазваляе сцвердзіць, што ў найменнях прысутнічаюць характэрныя рысы беларускай мовы: прыстаўны зычны [в] перад каранёвымі пачатковымі лабіялізаванымі *o/u* у назве *Orla* – *Vuōrl'a*, недысімлятыўнае аканне і прысутнасць (ŷ) нескладовага пасля галоснага перад зычным у назве *Paszkowszczyzna* – *Pašk'ouščyna*. Наяўнасць дыфтонгаў *iē(yē)*, *iu* звязана з уплывам паўднёва-заходніх беларускіх гаворак – *Gredele* – *Hredel''iē*, *Koszele* – *Košel''iē*, *Mikłasze* – *M'ikłaś'yē//M'itłaś'yē*, *Oleksze* – *Ol'ekś'yē*, *Orla* – *Vuōrl'a*, *Spiczki* – *Sp'ičk''iē*, *Szernie* – *Šern''iē*, *Wólka* – *Vuōl'ka*. Патранімічны фармант *-ščyzna* ў дыялектным варыянце рэалізуецца згодна з беларускім вымаўленнем *-ščyna*: *Paszkowszczyzna* – *Pašk'ouščyna*. Асаблівасці ўкраінскай мовы выяўляюцца ў цвёрдым вымаўленні зычных перад *e*: *Kruhłe* – *kruhłe*, акаючы характар вымаўлення *Koszele* – *košel''iē*, *Oleksze* – *ol'ekś'yē*, *Pawlinowo* – *p'avl'inovo*, *Szczyty-Nowodwory* – *ščyty novodv'ory*, прысутнасць мяккага зычнага *ɖ* – *Dydule* – *dyd'ul'i*, рэалізацыя мяккага *ɕ* – *baranov'ci*, *m'oskuv'ci*, *ryh'oruv'ci*.

Дыялектныя варыянты назваў адлюстроўваюць спецыфічныя рысы мовы, на якой размаўляюць жыхары гміны Орля. Яна спалучае ў сабе элементы беларускай і ўкраінскай моў, мае перыферычны³¹ характар, у сувязі з чым адназначна аднесці яе да беларускай ці ўкраінскай мовы вельмі цяжка.

³¹ М. Сажевич, *О бiałorusko-ukraińskiej granicy językowej Białostocczyzny* [w:] *Ze studiów nad gwarami wschodniostowiańskimi w Polsce*, Lublin 1997, s. 97.

Паводле ацэнкі М. Саевіча, моўная сітуацыя, між іншым, гміны Орля, непарыўна звязана з палітычнымі, адміністрацыйнымі і рэлігійнымі зменамі на гэтым абшары³², што неабходна ўлічваць пры ўвядзенні дадатковых традыцыйных назваў. Разглядаць мову жыхароў Орлі ў адрыве ад нацыянальнай свядомасці, рэлігійнай прыналежнасці нельга³³.

Пытанне ўвядзення двухмоўных назваў на дарожных знаках для мясцовасцяў, у якіх беларуская мова з'яўляецца дапаможнай, было закранута ў электронным лісце, скіраваным да астатніх чатырох гмін: гарадской гміны Гайнаўка (Гайнаўскі павет), сельскай гміны Гайнаўка (Гайнаўскі павет), сельскай гміны Нараўка (Гайнаўскі павет), сельскай гміны Чыжы (Гайнаўскі павет). У лісце былі пастаўлены два галоўныя пытанні: „1. Ці ў гміне адбыўся рэферэндум або сустрэча на тэму двухмоўных дарожных знакаў? і 2. Ці ў гміне выкарыстоўваецца дапаможная мова ў вуснай або пісьмовай форме?” Адказ прыйшоў толькі з дзвюх гмін: Нараўка і Чыжы. У гміне Нараўка, па словах вайта гміны Мікалая Павільча, у зімовы перыяд 2012/2013 гг. на вясковых сходах праводзіліся апытанні жыхароў у справе двухмоўных дарожных знакаў, на ўвядзенне якіх мясцовае насельніцтва не дало згоды. Таксама са слоў вайта М. Павільча нам вядома, што ва ўсіх гмінных установах можна карыстацца дапаможнай мовай як у вуснай, так і ў пісьмовай форме. Адказ гміны Чыжы на абодва пастаўленыя пытанні быў таксама адмоўны.

Вышэй прадстаўлены аналіз паказвае, што створаная *Законам аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальных мовах* магчымасць увядзення двухмоўных назваў населеных пунктаў, у якіх жыве больш за 20% прадстаўнікоў нацыянальнай меншасці, прыводзіць да з'яўлення традыцыйных варыянтаў назваў мясцовасцяў, якія да гэтага часу выкарыстоўваліся толькі і выключна ў вусным маўленні. Ажыццяўленне *Закона* павінна адбывацца з улікам гісторыі, культуры і мовы рэгіёна. Назвы ў гміне Орля, зацверджаныя пасля кансультацый з лінгвістамі і экспертамі Камісіі па назвах населеных пунктаў і фізіяграфічных аб'ектаў, у пераважнай большасці не адпавядаюць традыцыйным найменням. Дадатковыя назвы на мове беларускай меншасці маюць сімвалічнае значэнне: акрэсліваюць тэрыторыю, дзе жывуць беларусы, з'яўляюцца элементам падтрымкі беларускай тоеснасці, элементам адукацыі моладзі, захоўваюць памяць і пашану да беларускіх каранёў, а таксама да беларускай мовы.

Магчымасць увядзення двухмоўных польска-беларускіх назваў населеных пунктаў увесь час з'яўляецца актуальнай для згаданых вышэй чатырох гмін: гарадской гміны Гайнаўка ды сельскіх гмін Гайнаўка, Нараўка і Чыжы. Як толькі іх жыхары выступяць з ініцыятывай аб увядзенні двухмоўных назваў, то, згодна з законам, далучацца яны да папярэдніцы змен – гміны Орлі.

³² *Ibidem*, s. 92.

³³ Веравызнанне было важным, а часам адзіным чыннікам самаідэнтыфікацыі ў нацыянальнай прыналежнасці. Жыхары даследаванай тэрыторыі, паводле М. Саевіча, часта „беларускасць” атаясамлівалі з прыналежнасцю да Праваслаўнай царквы.

Volha Tratsiak

Bilingual names in the Bialystok region

Abstract

In accordance with the *Act on National and Ethnic Minorities and Regional Language* of January 6th, 2005, national and ethnic minorities may introduce, besides established geographical names in Polish, additional traditional names in the minority language for towns, physiographic objects and streets. In Podlasie, nine municipalities where the Belarusian minority accounts for more than 20% of the population may execute this right. By 2013, bilingual Polish-Belarusian place names have been introduced only in Orla municipality. This article presents the most important regulations contained in the *Act on National and Ethnic Minorities and Regional Language* concerning the usage of minority languages the definition of national minorities. Established additional Belarusian names of places in Orla municipality are analysed linguistically and compared with the dialectal (traditional) forms of the names.